

Magyar zenetörténet, 1984

Bárdos Kornél: Sopron zenéje a XVI–XVIII. században.

A művek tematikus jegyzékét összeállította: Vavrincez Veronika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984. 650 l., 10 t.

Sopront a nagy pusztító háborúk és ostromok lényegében elkerülték, falai között békésen folydogált az élet, a kulturális élet is. A zene úgyszólván mindenütt jelen volt. A kötelező egyházi zenélés mellett például a kurucok koroncói vereségét is zenével ünnepelték, de a pellengér javításához is sípok és dobok zenéje mellett vonultak ki.

Osztrák zene ez tulajdonképpen, a város legnagyobb muzsikusa és zeneszerzője, Andreas Rauch (1592–1656) is Ausztriából menekült Sopronba. (Egyik zeneműve az MTA Zenetudományi Intézetének Musicalia Danubiana című sorozatában jelent meg.) Mégis sok szál fűzi a magyarsághoz a városban élő magyar evangélikusok és a gyakran itt időző magyar nemesség révén. A zeneművek között is van „nach ungarischer Art” szerzett.

Bárdos Kornél hatalmas forrásanyagot nézett át. A krónikákból, számadáskönyvekből, végrendeletekből stb. összeállított adattárat tudományos prózában oldja fel. Tárgyával rokonszenvesen azonosul. Őszintén sajnálja például, ha Knogler és Wohlmann zenészek összevesztek, és ez a város zenei életének kárára volt.

A kötetet számos mutató egészíti ki; a soproni muzsikusok és zeneszerzők időrendi felsorolása, forrásjegyzék és névmutató. Különösen nagy munka az a Vavrincez Veronika által összeállított jegyzék, mely a Sopronban szerzett, előadott vagy másolt zeneművek adatait tartalmazza nem kevesebb mint 965 tételben.

Stoll Béla

Berlász Melinda: Lajtha László.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984. 275 l. (A múlt magyar tudósai)

Lajtha László emlékét méltatlanul elhomályosítják a nagy kortársak: Bartók Béla, akitől ösztönzéseket nyert a népzene kutatáshoz, és Kodály Zoltán. Ennek az életrajznak az a nagy érdeme, hogy nekrológok és rövid értékelések, emlékezések után először nyújt átfogó tudományos pályaképet. Hangsúlyozni kell, hogy a zene-tudóst mutatja be és nem a zeneszerzőt, akiről ugyancsak viszonylag kevesebb szó esik.

A voltaképpeni életrajz, a kis könyv első fejezete szemléletesen rajzolja meg a változatos pályát, a családi hátteret, a századelő Magyarországnak pezsgő szelleme

léggöréből induló fiatal Lajtha alakját, majd a népzene gyűjtés kezdetét, az eltávolodást és idős korában a visszatérést az újabb, ha lehet még intenzívebb népzenei munkához. A következő fejezetek egy-egy fontos életszakasz részletesebb kibontásai. Előre kerül Lajtha László két úttörésnek számító tevékenysége a néptánc-zene és a népi hangszervizsgálatok megindítása. Mint gyűjtő, fáradhatatlan volt, mint lejegyző a lehető legtökéletesebb kottaképekre törekedett, de rendszerezőként vagy zenetörténészként kevesebbet alkotott. A kismonográfia jól kiemeli fontos szerepét a 30-as évek népzenei hanglemezsorozatának megszületésében, gyűjteményszervező és óvó munkásságát, és nem utolsósorban részvételét a nemzetközi népzenei egyesületekben, társaságokban. Nyugtalan természetére, mozgékony művészi alkatára ezért is súlyos csapás volt az 1950-es évek Magyarországnak elzárkózó művelődéspolitikája, mely megfosztotta a külföldi utazásoktól, megnehezítette külföldi barátaival és tudós partnereivel a kapcsolattartást, végül pedig önkéntes belső száműzéshez vitt. Ebből a visszavonultságból Lajthát a vezetése alatt megszervezett népzene kutató munkacsoport hatalmas iramú munkája emelte ki. Élete utolsó évtizedében jelentékeny népzene közlő gyűjtemények kerültek ki a keze alól.

Berlász Melinda kötetét Lajtha László népzene gyűjtő útjainak lajstroma (1911–1962), legfontosabb publikációinak listája, és a vele foglalkozó irodalom fősorolása teszi teljessé.

K. L.

Dobszay László: A magyar dal könyve.

Az első fejezet (Gyermekjátékok) Borsai Ilona munkája. Zeneműkiadó, Budapest, 1984. 645 l.

Negyven esztendeje jelent meg az utolsó olyan gyűjtemény, amelyben a magyar dalkultúra egésze szerepelt. Az *Iskolai Énekgyűjtemény* óta azonban jelentősen fejlődött a kutatás, s a szervezett gyűjtőmunka nyomán lehetővé vált, hogy terjedelmesebb anyag szolgáljon a válogatás tárgyául, s biztonságosabban lehet elválasztani az egyes dallamtípusokat is. „...nemcsak mennyiségi tekintetben vagyunk előnyösebb helyzetben – írja *Bevezetésében* a szerző –, hanem a magyar dal történelmének súlypontjai, arányai, a rétegek és stílusok egymáshoz való viszonya, továbbá a dallamok irodalmi, néprajzi, funkcionális-műfaji vonatkozásai is tisztábban álltak előttünk, habár nem tekinthetjük a kutatásokat egyik helyen sem lezártak.”

A gyűjtemény címe arra utal, hogy a szerző a magyar zenei gyakorlat dallamtípusaira figyelt válogatása közben, bár – ezt nyomatékosan hangsúlyozza – olykor idegen hatású dallamok is beépültek a magyar zenei kultúrába, s itt meghonosodtak. Maga a válogatás – elsősorban a pedagógia szempontjainak megfelelően – az ismeretterjesztés igényeit sem hagyta figyelmen kívül, a dalok sorrendje, ciklusba rendezése, a könnyebb és nehezebben megtanulható dallamtípusok válogatásának aránya kiváló, s a mű iskolai használatát is rendkívül megkönnyíti. Igaz, a válogatás kihívást is rejt a pedagógusok számára: értékes, maradandó dallamok kiválasztásával és a mindennapi énekkultúra szolgálatába állításával ugyanis felül kell vizsgálniuk eddigi elveiket és módszereiket.

A kötet tizenhét fejezetében több mint hatszáz dallamtípust találunk. A kiegészítő fejezetekből nemcsak a szakemberek nyerhetnek értékes információkat, hanem a néprajz, az irodalomtudomány és a földrajz kutatói is. Rendkívül fontos tudásanyagot ölel fel *A magyar dal stílustörténete* című vázlatos összefoglalás, amely a magyar zenének az európai zenekultúrába való bekapcsolódásáról is képet ad, s azt különféle, igen bőven dokumentált forrásokkal egészíti ki.

A rendkívül alapos kiegészítő- apparátust tartalmazó könyvet joggal ajánlotta Kodály Zoltán emlékének Dobszay László; munkája valóban méltó folytatása a kodályi kezdeményeknek, s fontos állomása a magyar zenetörténeti kutatásnak. Általa közelebb kerülhetünk nemzeti múltunkhoz, alaposabban megismerhetjük zenei műveltségünket, s gyarapodhatunk nemzeti önismeretünkben.

R. L.

Dobszay László: Magyar zenetörténet.

Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984. 421 l.

Rendkívüli feladatot vállalt a könyv szerzője, amikor a teljes magyar zenetörténet bemutatására vállalkozott a gyér őstörténeti forrásoktól egészen a hetvenes években szerveződött Új Zenei Stúdióig. Tanulmányában eddig is sokat tett a magyar zenetörténet ismeretlen korszakainak megvilágításáért, s karvezetői tevékenységének köszönhetően jelentek meg a Magyar Gregoriánium lemezei. Jelentékeny elődök munkásságára támaszkodhatott, elsősorban Szabolcsi Bencéére, Bartók Béla és Kodály Zoltán zenetörténeti tanulmányaira, kiváló zenetudósok munkáira, de joggal érezhette szükségét, hogy az újabb kutatások eredményeit is feldolgozva zenénk teljes történetét bemutassa. Maga is hangsúlyozza, hogy megállapításai olykor – megfelelő és kellő alaposágú források híján – hipotetikusak, s nyilván tudatosan szentelt nagyobb terjedelmet a régebbi korszakok zenéjének, hiszen elsősorban annak szakértője, másrészt pedig a 18. és 19. század hazai zenekultúrájáról lényegesen több szakmunka jelent már meg, melyekből kiegészíthetjük e feldolgozás esetleges hézagait.

A *Bevezetést* követően hét fejezetre osztja munkáját a szerző. A legalaposabbak és az igazán újszerűek a zenei őstörténettel, az Árpád-kori magyar zenéléssel és a késő középkor muzsikájával foglalkozók. Nemcsak zenetörténeti novumokat tartalmaznak, hanem érdekes, meggondolkodtató tudománytörténeti fejtegetéseket és a társművészetek fejlődésére kitekintő részleteket is.

A legtöbb vitát és a legnagyobb ellenkezést alighanem *A XX. századi magyar zene* című fejezet kelti majd. Ebben Dobszay László részletesen, elmélyülten elemzi a két korszakos mester, Bartók Béla és Kodály Zoltán életművét. Tisztelettel, de éles kritikával méltatja Kodály pedagógiai tevékenységét, s ráirányítja a figyelmet arra a veszélyre, mely abból adódik, hogy a módszer elkötelezettjei nem elég nyitottak más törekvések iránt, s a kórusmozgalomban teret adtak másodlagos műveknek is, melyeket helyes pedagógiai célzat hívott ugyan életre, művészi színvonaluk azonban másodlagos.

A fejezetet berekesztő néhány lap a magyar zenetörténet fájdalmas adósságára irányítja a figyelmet: a határokon túl élő magyar zenészekkel való kapcsolatkiépítés

elhanyagolására. A hazai köztudat ugyan integrálta a romániai népzene kutatás fontos eredményeit (Jagamas János, Almási István és Kallós Zoltán gyűjtéseit), Ág Tibor és Gágyor József szlovákiai feljegyzéseit s a kitűnően megszervezett vajdasági gyűjtőmunka eredményeit, de ennek a kapcsolatnak sokkal intenzívebbnek és gyümölcsözőbbnek kellene lennie. Jórészt hiányzik még a nyugati világban működő – olykor rendkívül tekintélyes – magyar zeneművészek regisztere, s azt sem ismerjük pontosan, milyen eredményekre jutott az ottani zenekutatás.

Dobszay László munkáját válogatott könyv- és hanglezjegyzék, szótár, név- és tárgymutató s alapos időrendi táblázat egészíti ki, teszi még használhatóbbá. Az MTA Zenetudományi Intézetében készülő nagy zenetörténeti rendszerezés megjelenéséig olyan összefoglalást adott az olvasók kezébe, melyre bizvást illik a csúnya, de jellemző „hiánypótló” minősítés.

Rónay László

István Homolya: Valentine Bakfark, Lutenist from Transylvania.

Corvina Könyvkiadó, Budapest, 1984. 245 l.

Az 1960-as évek végétől „reneszánszát éli” a reneszánsz zene, s nemcsak a nagy európai országokban, de Kelet-Európában is sokirányú erőfeszítések történtek a 16–17. század zenei örökségének újrafelfedezésére és népszerűsítésére. Magyarországon ugyancsak megjelent néhány szakmunka és számos lemez, melyek e feladat elvégzésére vállalkoztak. Sajnos azonban igazán eredeti és nagyformátumú zeneszerzővel e korszakból csak eggyel rendelkezünk, igaz, hogy Bakfark Bálint (1507–76) kivívta az akkori Európa legfényesebb udvarainak csodálatát is. Annál indokoltabb, hogy tevékenységének népszerűsítését és értékelését a magyar kutatás végezze el, vagy legalábbis abban jelentős részt vállaljon. Ennek a várakozásnak tesz eleget Homolya István monográfiája, mely a modern Bakfark-kutatás fontos állomásának tekinthető.

Mivel az itt ismerttetendő mű változtatást nem eszközöző angol fordítása az 1982-ben megjelent magyar eredetinek, s már az megkapta a kritikai méltatást, a könyv szakmai vonásainak értékelését mellőzzük, pusztán a szerkezet, az érintett témák áttekintésére, illetve az angol változat formai sajátosságainak felsorolására szorítkozunk.

Az első fejezet Bakfark életével foglalkozik, s alapos levéltári kutatások alapján, valamint az addig ismert adatok újraértékelésével minden eddigi munkánál teljesebb pályaképet rajzol fel. Igyekszik pontosan megállapítani például Bakfark nemzetiségét (erdélyi szász származású volt, de magyarnak vallotta magát), mely azért problematikus, mert a szerző életének különböző korszakaiban más-más nevet használt. Homolya István a történeti névtan eredményeit segítségül hívó fejtegetése szerint a *bakfark* szót a magyarok használták gúnyoros megjelölésként a szász nemességre, szemben a székely arisztokratákat megkülönböztető *lófő* titulussal. A *greff* cím viszont a szászok között jelentette ugyanazt, amit a székelyeknél a *lófő*. Az nyilvánvaló, hogy Bakfark szász származású volt, de hamar asszimilálódott, s I. (Szapolyai) János magyar nemességet is adományozott neki. Lantműveinek első jelentős kiadásában, a lyoni tabulatúrában ennek megfelelően is nevezi magát: *Intabulatura Valentini Bacfarc transil-*

vani coronensis (1553). Időközben azonban Lengyelországban telepedett le, s éveit megosztotta a lengyel királyi udvarok, Vilnó és Krakkó, illetve a porosz Albert herceg königsbergi székhelye között. Mikor második gyűjteményes kötete megjelent Krakkóban 1565-ben, itt a Bakfark-Greff nevet használta: *Valentini Greffi Bacfarci Panonii. Harmoniarum musicarum*. A kettős névvel nyilván hangsúlyozni akarta, hogy nemessége nemcsak új keletű, érdemeiért adott, de szász ősei okán régi, születésétől örökölt is. Homolya szerint erre azért volt szüksége, hogy Lengyelországban nemesi birtokot kaphasson, s ezek szerint a Greff változat „nem egy új név volt, hanem régi neve németre fordítva, s ezt használta élete hátralévő részében, melyhez a Bakfarkot csak azért toldotta, hogy azonosítani lehessen a már akkor Európa szerte híres zeneszerzőt”. Az utókor mégis Bakfarkként őrizte meg, s már halála után néhány évvel is csak e néven hivatkoztak rá.

Az életrajzi fejezet azonban Homolya István könyvének csak kis részét teszi ki. A következő rész már a reneszánsz zenetörténet világába vezet át, a 16. század lantzenéjének sajátosságait tárgyalja. Az áttekintő-ismertető jellegű fejezet vázolja föl azt a kultúr- és zenetörténeti összefüggérendszer, melyben a könyv legvaskosabb és a tudományos eredmények szempontjából legjelentősebb témája, Bakfark Bálint műveinek részletes elemzése kerül kifejtésre. Homolya Bakfark életének állomásai szerint (francia és lengyel korszak), ezeken belül pedig műfajok alapján (vokális modellek, intabulatúrák és fantáziák) adja a pályaképet.

Az utolsó fejezet Bakfark zenei örökségével foglalkozik. Végző értékelése józanul mértéktartónak tűnik: „Bakfark műve nem tartozik a kor legnagyobb alkotásai közé, hiszen a 16. század zenei csúcsai nem a hangszeres zene kategóriájában születtek. Történeti értéke mégis jelentős, s nemcsak azért, mert az egyébként másodlagos jelentőségűnek tartott zenei kifejezés-módban kiváló alkotott, s nem is csak azért, mert teljesítményével a kelet-európai, illetve magyar zene először ért el európai színvonalat. Igazi jelentősége abban áll, hogy az általa művelt hangszeres zenében olyan művészi színvonalat teremtett, melyet eddig csak a vokális zene ért el, s az instrumentális polifónia általa megmutatott tökélyével a zenetörténet következő állomását előlegezte.”

A könyv külön erénye a nagyszerű kivitel, s a példásan felszerelt „apparátus”, mely a külföldön megjelent könyveknek természetesen sajátja, magyar tudományos kiadványok azonban csak ritkán ékeskednek vele. Az érdeklődő külföldi olvasóknak fontos kulturális információt jelent a jól válogatott képanyag, a szakembereknek pedig a bibliográfia, diszkográfia, zenei konkordancia, a Bakfark-életrajzi és kortárs zenetörténeti kronológia, valamint a névmutató könnyíti majd meg a munkát.

Mindenképpen elmondhatjuk, hogy a Corvina kiadó fontos tette volt e könyv angolul megjelentetése.

Szónyi György Endre

Kodály Zoltán: Magyarság a zenében.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984. 65 l. (Gondolkodó magyarok)

Kodály Zoltán 1939-ben készült tanulmánya több ízben és változatban is megjelent. Először a Szekfű Gyula szerkesztette *Mi a magyar?* című tanulmánykötetben,

majd javított variánsa két ízben is az Athenaeum nyomda különlenyomataként. A mostani kiadás a javított variációt követi, megadva a változtatások helyét is.

Szigethy Gábor előszavában a zenei tanulmány politikai állásfoglalására irányítja a figyelmet. Kodály árnyalt fogalmazásával a magyar és a környező népek zenéjének rokonságára és a némettel „homlokegyenest ellenkező” jellegre vetett éles fényt akkor, amikor ez már erkölcsi helytállás, politikai bátorság kérdése is volt.

N. S. K.

Kodály Zoltán: Voyage en Hongrie.

Napló. Szerkesztette, a képeket válogatta és az utószót írta: Sz. Farkas Márta. Múzsák Közművelődési Könyvkiadó, Budapest, 1984. 96 l.

Kodály Zoltán 1906 és 1910 között keletkezett, 76 lapos, kézzel írt jegyzetfüzetét ma a budapesti Kodály Archivum őrzi. A jegyzetfüzet először 1982-ben került a nyilvánosság elé, most az eredetihez hasonló méretben, Kodály kézírásának meghagyásával a Múzsák Közművelődési Kiadó adta ki a mű facsimiléjét. Kodály Zoltánnak eddig megjelent folklór témájú írásaiból a céltudatosan gyűjtő, a népdalkincs megmentésére törekvő kutató portréja formálódhatott meg. Ám Kodály számára a gyűjtőutak mását is, többet is jelentettek mint a magyar népdal megismerését, az élő hagyomány gyűjtését. Ősztönözte Magyarország felfedezésének vágya, vonzotta az élet másfajta szféráinak, értékrendjeinek átélése, a falvak, a nép megismerése.

Sz. Farkas Márta utószavából megtudjuk, hogy mik voltak Kodály művének műfaji előzményei. Hogy mennyire reális ezekről a *Voyage en Hongrie* vonatkozásában beszélni, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az említett három műből egy Kodály tulajdona volt, egy Bartóké (de ebben is megtalálták Kodály bejegyzéseit), a harmadik pedig vélhetően Eötvös-kollégista korában volt Kodály olvasmánya. A művek az említés sorrendjében: Hector Berlioz *Mémoires*-jainak második kötete (1897), melyben magyarországi utazását írta le, Alphonse de Lamartine *Voyage en Orient* c. 1832–33-as keltezésű útinaplója és Hyppolite Taine *Voyage aux Pyrénées* c. műve 1855-ből.

Kodály útinaplójában plasztikusan, nagy megjelenítő erővel festi le a paraszti életsors jellegzetes figuráit, az amerikai paraszt egyedül maradt asszonyának életét, a nyomort, a társadalmi egyenlőtlenséget és kiszolgáltatottságot, a falusi értelmiség elmentmondásos helyzetét, igazi tekintélynélküliségét. A századelő Magyarországa iránt érdeklődő olvasók számára, s mindazoknak, akik sokrétűbben kívánnák megismerni Kodály életét, torzó volta ellenére is ritka élményt nyújthat a *Voyage en Hongrie* olvasása.

Balogh György

Pethő Bertalan: Bartók rejtekútja.

Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984. 274 l.

A mind gazdagabb Bartók-irodalom egyik legérdekesebb termékét tartja kezében az olvasó. Pethő Bertalan nem a zenetudós szemével tekinti át a pályát és a recepció

változását, hanem a pszichiáter szempontjait érvényesítve igyekszik megfejteni az emberi és zeneszerzői jelenséget, illetve a hallgatói állásfoglalást. Elemzése mélyek, tanulságosak, olykor filozofikusak, hiszen Bartók életútját, műveinek sorát mint a léttel kapcsolatos állásfoglalásait veszi vallatóra, s ugyanilyen lételméleti szempontból vizsgálja a kor válaszait is, melyet e zenére adott.

Tanulságos, hogyan jut el e gyakran az emberi lélek legmélyebb rétegeiig hatoló elemzés egyfajta közéleti magatartás és állásfoglalás apológiájáig. Nézeteit mintegy összegzik a következő gondolatok: „Bartókot követni feladatot jelent. Elsősorban nem a kész mű elsajátításában, hanem az előttünk álló út megtalálásában, kiválasztásában és folytatásában. Úgy tűnik, hogy ezek közül az utak közül a legmélyebbre és legmesszebbre vezető a legvagasztalanabb és legterméketlenebb. Hogy így van-e, azt az utak történelmi bejárása mutatja majd meg. Mindenesetre a sokrétű Bartók-mű kultuszának ápolása egyre többeket tehet képessé arra, hogy korszerű feladatot találjanak, és ennek megoldására törekedjenek”.

R. L.

Theodor Wiesegrund-Adorno: Írások a magyar zenéről.

Gyűjtötte, fordította, jegyzetekkel ellátta: Breuer János. Zeneműkiadó, Budapest, 1984. 104 l.

Adorno nevét elsősorban a bölcsélet-történet őrzi, mint a Frankfurti Iskola egyik kezdeményezőjét. Filozófiai és szociológiai munkásságának igen sok fontos elemét tartalmazzák azonban olyan munkái is, mint *Zeneszociológiája*, vagy *Az új zene filozófiája*. A zenéhez való viszonyát mindvégig meghatározta a német tradíció, ehhez a páratlanul gazdag örökséghez mérte az új törekvéseket, melyeket több mint tíz évig rendszeres kritikusként figyelt és értékelt. Ebből a bírálói tevékenységéből állította össze most Breuer János azokat az írásait, melyekben a magyar zenével, elsősorban Bartók Béla működésével és Jemnitz Sándor alkotásaival foglalkozik. Utóbbihoz egy ideig baráti kapcsolat is fűzte – a nálunk kissé méltatlanul háttérbe szorult Jemnitz a húszas–harmincas években német nyelvterületen az egyik legismertebb magyar zeneszerző volt, olykor némi baráti elnézéssel szemlélte –, ennek dokumentumait is közre adta a válogató csokornyai levél formájában. A levélgyűjtemény maga is nagyon érdekes, s csak sajnálhatjuk, hogy a hidegháború éveiben Adorno saját elhatározásából pontot tett a barátság végére. Sokkal izgalmasabb azonban az a paradox kapcsolat, mely a zenekritikus Adornót Bartók művészetéhez fűzte. Elismerés és éles bírálat, értékelő gesztusok és súlyos elvi fenntartások váltogatják egymást ezekben a kritikákban. Breuer János joggal figyelmeztet rá kitűnően tájékoztató *Előszó helyett* írt tanulmányában, hogy Adorno a „népi” jelszót csak prefasizta jelentésében ismerte, ennek megfelelően értékelt, illetve bírálta. Részben – túl izlésbeli fenntartásain – ennek tulajdoníthatjuk, hogy inkább „a folklorizmus reakciós implikációi”-ról beszélt, semmint annak pozitív társadalmi ösztönzéseiről.

A kis könyvben Adorno véleményt mond Kodály Zoltán és Kósa György kottáiról is. A magyar olvasó számára igen érdekes, hogy 1930-as Kodály-kritikájában már felbukkan Bartók és Kodály szembeállításának, egymás ellen való kijátszásának hamis

eszméje. Hogy Kodály *Három énekét* a „fasiszta iparművészet termékének” nevezi, az joggal képeszti el az olvasót, aki nem tud szabadulni attól a sejtelmétől, hogy olykor Adornót is rabságukban tartották a saját téveszméi. Mindez persze mit sem változtat azon a tényen, hogy nagy hatással volt az új zene fejlődésére, s a század modern törekvéseire.

Breuer János tiszteletre méltó gyűjtőmunkát végzett, kötete izgalmas, tanulságos olvasmány, egy bonyolult, ellentmondásos kor tükré.

R. L.